

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑ·Ι·ΣΤΟΡΙΑ

Τὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς ἱστοριογραφικῆς ἐνέργειας δὲν εἶναι ἡ ὅπως-ὅπως ἀνασυγκρότηση τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἡ ἀνακάλυψη τῆς συνείδησης τοῦ παρελθόντος μέσα στὴ δική μας τὴ συνείδηση. Κάθε στατικὴ ἀναπαράσταση τῆς ζωῆς μᾶς δίνει κάποια τεχνικὴ πεῖρα. ’Αλλ’ ἡ ἀνακάλυψη μιᾶς ὅμοιότητας ἀνάμεσα στὴν παροῦσα στιγμὴ καὶ στοὺς περασμένους χρόνους ξυπνᾷ μέσα μᾶς τὴ συνείδηση τῆς διαρκείας. «‘Ο χρόνος εἶναι πρᾶγμα κινητὸ καὶ μοιάζει μὲ ύλικὸ σὲ κίνηση. Τρέχει ἀδιάκοπα καὶ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὸν κρατήσει. Οἱ λέξεις ποὺ μεταχειρίζονται σχετικά : ἔπειτα, πρῶτα, αὐτὸ θὰ γίνει, αὐτὸ ἔγινε, μαρτυροῦν τὴν ἀνυπαρξία του, ἀφοῦ καὶ τὸ παρὸν εἶναι διαμελισμένο ἀνάμεσα στὸ παρελθὸν καὶ στὸ μέλλον», γράφει ὁ Πλούταρχος στὰ «Ἡθικά» του, ἐπαναλαμβάνοντας τὶς γνῶμες τοῦ Πλάτωνα στὸν «Τίμαιο». ‘Ο χρόνος δὲν εἶναι λοιπὸν μόνο μιὰ διαδοχὴ στιγμῶν, ἀλλὰ δείχνει τὴν ἐνότητα τοῦ παρόντος, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Καὶ μποροῦμε νὰ παραδεχτοῦμε τὸν ὄρισμὸ τοῦ ’Αριστοτέλη : χρόνος εἶναι τὸ μέτρο τῆς κίνησης. Τὸ παρὸν μένει πάντα μιὰ ἴδεατὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὸ παρελθὸν καὶ στὸ μέλλον. ’Αλλ’ ὁ ἀνθρωπὸς ἀναζητεῖ στὴ ροή τοῦ κόσμου τὸ μεγάλο μυστήριο τοῦ αὔριο.

Νωρὶς μὲ τὴν ἐπινόηση τοῦ λόγου, ἀργότερα τῆς γραφῆς, κατωρθώθηκε ἡ διάγνωση τῆς πείρας γιὰ τὴ διατύπωση νέων σκέψεων καὶ θεωριῶν. “Ολα αὐτὰ ἀποτελοῦν μιὰ μορφὴ ἀποταμίευσης, ἔναν τρόπο νὰ κάνουμε τὸ παρελθὸν χρήσιμο γιὰ τὸ παρὸν καὶ γιὰ τὸ μέλλον. ”Ετσι ἡ κοινὴ ἱστορία ἀποθηκεύει τὸ παρελθὸν μὲ μορφὴ ἀνεξάρτητων γεγονότων, χωρὶς συνέχεια. ‘Η ἐξελικτικὴ ἱστορία ἀναγράφει τὸ γεγονότα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ

Μπεργκσόν, στή διάρκεια του χρόνου. Ἐναζητεῖ νὰ συνειδητοποιήσει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας. Δὲν τῆς φτάνει, νὰ ἴδει καὶ νὰ δεῖξει τὴν ἐξέλιξη, θέλει νὰ τὴ ζῆσει, γιὰ νὰ κάνει παρὸν αὐτὸ τὸ χαμένο παρελθόν. Γιατὶ ἡ ἴστορία εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο της καὶ, πραγματικά, δὲν μποροῦμε νὰ ξεχωρίσουμε τὸ παρὸν ἀπὸ τὰ περασμένα, ἀφοῦ αὐτὰ διαμόρφωσαν τὴ σκέψη μας. Γνωρίζουμε τὸ παρὸν ἀπ’ τὸ παρελθόν καὶ μπαίνουμε στὸ παρελθὸν ἀπ’ τὸ παρόν. "Ἐτσι μποροῦμε νὰ ἔτοιμασσουμε τὸ αὔριο. Ἡ μνήμη λοιπόν, μπάζοντας τὸ παρελθὸν μέσα στὸ παρόν, χωρὶς νὰ τὸ τροποποιήσει, ὅπως ἦταν στή στιγμὴ ποὺ ἦταν τὸ παρόν, σβήνει ἀκριβῶς αὐτὴν τὴ μεγάλη διάσταση του καιροῦ, συμπεραίνει ὁ Μαρσèλ Προύστ ξαναζώντας τὰ περασμένα του. Ἀλλ’ ἡ ὅμαδικὴ μνήμη εἶναι ἀντιϊστορική. Ἡ θύμηση τῶν ἴστορικῶν γεγονότων καὶ προσώπων ἀλλάζει μὲ τὸν καιρὸ καὶ μπαίνει στὸ καλοῦπι τῆς ἀρχαϊκῆς νοοτροπίας, γιὰ νὰ φτάσει στὰ ἀρχέτυπα, ποὺ πραγματοποιοῦνται στὰ λαϊκὰ στρώματα, ἀκόμα καὶ σήμερα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαϊκὴ ὄντολογία.

"Ἐπειτα ὁ σύγχρονος ἴστορικὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἐλπίζει νὰ μοιάζει μὲ τὸν ἀρχικὸ ἴστορικὸ ἐνὸς παρελθόντος, γιατὶ ἔχασε πιὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅταν μάλιστα τὸ ἔργο του ἀπλώνεται σὲ διάφορες ἐποχές. "Αν κατόρθωνε νὰ συλλάβει τὶς ὅμοιότητες τῆς κάθε μιᾶς ἀπὸ αὐτές, τὸ ἔργο του θὰ ἔχανε κάθε ἐνότητα ἔμπνευσης καὶ τόνου. Ἀλλὰ δὲν κινδυνεύει διόλου νὰ τὸ πάθει. "Οταν ἀναζητεῖ μὲ κάθε θυσία, τὸ συγκεκριμένο ἀντικατασταίνει, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει, τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ποὺ μάταια προσπαθεῖ ν' ἀναπαραστήσει στὸ πραγματικό του χρῶμα. Καὶ ἀκόμα εἶναι γελοῖο στοὺς σύγχρονους συγγραφεῖς, λέει ὁ Χέγκελ, νὰ μιλοῦν γιὰ παλιοὺς θεσμοὺς καὶ νὰ τοὺς προτείνουν γιὰ ὑποδείγματα, ὅταν τὸ μπαροῦτι τῶν κανονιῶν, ἡ μηχανική, ὁ μπούσουλας, ἡ στρατηγικὴ

ταχτική, τέλος ὁ χριστιανισμὸς ἀλλαξάν τὰ πάντα. «Καταγινόμαστε οὐσιαστικὰ ὅχι μὲ τὸ παρελθὸν ἀλλὰ μὲ τὸ παρόν, μὲ τὸ σύγχρονο. Τὸ ἔξωτερικὸ μόνο στοιχεῖο, οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ τύχη τους ἔσβησαν. "Ομως ἔμεινε ὅτι δημιούργησαν. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἴστορικὲς γνώσεις ἀλλὰ γιὰ ἐνα παρόν, ὅπου εἴμαστε παρόντες. "Εχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰν ἀντίληψη ποὺ εἶναι δικιά μας. Μιὰ ἐπιστήμη ἀπλᾶ ἴστορικὴ προσφέρει ἐνα ἐλάχιστο κέρδος, μένει γιὰ μένα πάντα κάτι τὸ ξένο, τὸ ἔξωτερικό».

Αὐλ' ἡ μελέτη τῆς ἴστορίας δείχνει πώς ἡ οἰκουμένη βρίσκεται σ' ἐνα ἀδιάκοπο γίγνεσθαι. "Ο, τι ὀνομάζουμε παρὸν εἶναι ἡ πρόσκαιρη συνιστάμενη σειρᾶς γεγονότων, ποὺ ἡ ἀνθρώπινη δράση ἔδωσε στοὺς περασμένους αἰῶνες. Γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε λοιπόν, ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος μᾶς εἶναι ἀπαραίτητη. "Ολα σχεδὸν τὰ γεγονότα, ποὺ ὀνομάζουμε σύγχρονα, εἶναι γεγονότα περασμένα γιὰ ὅποιον τὰ μελετᾶ. Δὲν μπορεῖ νὰ παρατηρήσει παρὰ μόνο τὰ ἔχη τους, νὰ τὰ γνωρίσει μέσο τῆς ἴστορίας, ἀναβαίνοντας τὸ ρεῦμα τοῦ καιροῦ. Μὲ τὴν ἴστορία ὁ ἄνθρωπος θέλει ν' ἀνακαλύψει τὸ χρόνο. Θέλει νὰ σπάσει τὸ φράγμα ποὺ περιορίζει τὰ ἄτομα στὴν ἔκταση καὶ στὸ χρόνο.

Οἱ ρομαντικοὶ ὑποστήριζαν πώς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τους (Zeitgeist) ἐπηρεάζει τὴν ἴστορία. Αὐτὸς ὅμως γίνεται καὶ σὲ κάθε ἐποχή. Κάθε ἴστορία εἶναι σύγχρονη ἴστορία, ἀφοῦ γεννιέται ἀπὸ τὶς πνευματικὲς καὶ ἡθικὲς ἀνάγκες τῆς στιγμῆς. Ἡ ἴστορία ὀργανώνει τὸ παρελθόν, μὲ ἀφετηρία τὸ παρόν, γιατὶ ἔξετάζουμε τὰ περασμένα πισωδρομώντας. Βλέπουμε τὸ παρελθὸν μὲ τὰ μάτια ποὺ μᾶς ἔδωσε ἡ ἐποχή μας, διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ μάτια τῶν προγόνων μας. Τὸ παρὸν φωτίζει λοιπὸν τὸ παρελθόν, γιατὶ μᾶς μαθαίνει τὴ σχετικὴ σημασία τῶν ἔρωτημάτων ποὺ ἔχουμε ν' ἀπευθύνομε στὴν ἴστορία. Τὰ ὅντα καὶ τὰ πράγματα ποὺ ὑπῆρ-

ξαν, μέσα στὶς κοινωνίες καὶ στοὺς χαμένους πιὰ πολιτισμούς, ξαναζωντανεύουν μέσα μας καὶ μαζὶ μέσα στὸ σύγχρονο πολιτισμό, ὅπου μπαίνουν. "Αλλωστε «ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος ἔχει σημασία μόνο ὅσο βαθαίνει καὶ πλαταίνει τὴν κατανόηση τοῦ παρόντος», παρατήρησε ὁ Τζών Ντιού¹. Η κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς ἴστορίας εἶναι λοιπὸν νὰ δργανώσει τὸ παρελθόν σὲ συνάρτηση μὲ τὸ παρόν¹.

Οἱ διηγήσεις τῶν ἀπὸ πρῶτο χέρι ἴστορικῶν μπορεῖ νὰ μᾶς φαίνονται ἀφελεῖς, γιατὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μᾶς εἶναι ξένο στὸ πνεῦμα τῆς δικῆς τους. Αλλὰ κανένας ἴστορικὸς δὲ θὰ κατορθώσει νὰ ἔξηγήσει ὅμεσα στὰ ἔργα του τὴν ζωὴν ἐνὸς ἄλλου λαοῦ, τὴν ζωὴν μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς. Οἱ ἀφελεῖς ἴστορικοί, λέει ὁ Νίτσε, ὀνομάζουν «ἀντιειμενικὴ» τὴν συνήθειαν νὰ μετροῦν τὶς γνῶμες καὶ τὰ γεγονότα ποὺ πέρασαν μὲ τὶς γνῶμες ποὺ ἐπικρατοῦν τὴν στιγμὴν ὅπου γράφουν. Σ' αὐτὸν βρίσκουν τὸν κανόνα ὅλων τῶν ἀληθειῶν. Δουλειά τους εἶναι νὰ προσαρμόζουν τὸ παρελθόν στὴ σύγχρονη χυδαιότητα. Αντίθετα, ὀνομάζουν «ύποκειμενικὴ» κάθε εἰδος συγγραφὴ ἴστορίας ποὺ δὲ νομίζουν κανονική, ὅταν δὲ συμφωνεῖ δηλ. μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ πλήθους.

Η ἴστορία ποὺ μάθαμε εἶναι ἡ θεοποίηση τοῦ παρόντος, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ παρελθόντος. Αλλὰ δὲν ὑπάρχει παρελθόν ποὺ νὰ ξεχωρίζει ὅλότελα ἀπ' τὸ παρόν, παρὰ μόνο ἔνα παρελθόν ποὺ δένεται μ' αὐτό, μόλις τοῦ βάλουμε ἐρωτήματα, ζητώντας τονωτικὰ γιὰ τὸ παρόν. «Τὸ παρελθόν αὐτὸν δὲν εἶναι ποτέ τελειώτικὸ καὶ σταθερό, ἀλλὰ βρίσκεται ἀδιάκοπα σὲ κίνηση

1. Οἱ Ἰνδοὶ δὲν ἔνδιαφέρονται γιὰ τὸ παρελθόν. "Ιστορία εἶναι γι' αὐτοὺς οὐσιαστικὰ τὸ παρόν, στὴν ἔνσωμάτωση ποὺ ζοῦν, συνδυασμένο μὲ τὴ σκέψη τῆς συνέχειας στὸ μέλλον, χάρη στὴ μετεμψύχωση. Διαχρίνουν τέσσερες περιόδους (ἢ κατοικίες) τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὶς διαβεῖ σὲ μιὰ μόνη ἔνσάρκωση.

καὶ ἄλλαγή. Δὲν μπορεῖ νὰ ξεχωριστεῖ ἀπ' τὸ παρόν, ποὺ εἶναι κι αὐτὸ ἀνήσυχο καὶ δὲ σταματᾶ ποτὲ στὶς λύσεις ποὺ ἔφευρίσκουμε, οὕτε παύει νὰ προβάλλει προβλήματα, ποὺ ζητοῦν καινούριες λύσεις, γράφει δὲ Κρότσε. "Ετσι ἡ Ἰστορία ἐκφράζει ἔνα διάλογο ἀνάμεσα στὸ παρὸν καὶ στὸ παρελθόν, ὅπου ὅμως τὸ παρὸν ἔχει τὴν πρωτοβουλία.⁹ Απ' τὸ παρελθὸν κρατοῦμε δὲ, τι μᾶς ἔνδιαφέρει. Ἡ Ἰστορικὴ ἐπιλογὴ διευθύνεται ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα ποὺ τὸ παρὸν θέτει στὸ παρελθόν. Μελετοῦμε λοιπὸν τὴν Ἰστορία γιὰ νὰ ξαναφέρουμε τὸ παρελθὸν στὴν ὑπαρξή μας, σ' αὐτὸ τὸ μοναδικὸ παρόν, ἀφοῦ ἔξω ἀπὸ αὐτὸ τίποτε δὲν ὑπάρχει. "Ετσι κι ὁ Ἰστορικὸς μένει φυλακισμένος στὴν ἐποχή του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ξεπεράσει. Ἐξυπηρετεῖ τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς ἀπόψεις τῶν ὅσων ἡ ἐποχή του τιμᾶ καὶ ἐκτιμᾶ. Τὸ παρελθόν, ποὺ ὁ Ἰστορικὸς μελετᾷ, δὲν εἶναι πεθαμένο, ἀλλ' ἔνα παρελθὸν πού, μὲ κάποιαν ἔννοια, ζεῖ ἀκόμα στὸ παρόν. Γι' αὐτὸ κι ὁ Κρότσε γράφει πώς ὅλη ἡ Ἰστορία εἶναι σύγχρονη Ἰστορία. Πρέπει νὰ ἐμπνευστοῦμε ἀπὸ τὸ παρὸν γιὰ νὰ φανταστοῦμε τὸ παρελθόν.

'Αλλ' ὁ ἀνθρωπος δὲ στρέφεται μόνο στὸ παρελθόν. Τὸν ἔνδιαφέρει ἀκόμα περισσότερο τὸ μέλλον, ποὺ θὰ τοῦ ἔξασφαλίσει τὴν ἐπιβίωσή του, ἔνα ἀνώτερο ἐπίπεδο ζωῆς, ἵσως τὴν εύτυχία του. Ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος τείνει πάντα νὰ ὑπηρετήσει τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Πρέπει νὰ μελετοῦμε τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν περασμένη ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας γιὰ ν' ἀνακαλύψουμε τοὺς νόμους τῆς προόδου της. Τότε μόνο θὰ μποροῦμε νὰ προβλέψουμε τὸ μέλλον, ὅταν θὰ ἔχουμε καταλάβει τὸ παρελθόν, εἴπε καὶ ὁ Σαὶν-Σιμόν. 'Ο Νίτσε καταπολέμησε τὸ δόγμα : 'Ἡ Ἰστορία γιὰ τὴν Ἰστορία. Ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος τείνει πάντα νὰ ὑπηρετήσει τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. "Ομως γι' αὐτὸ μόνο, ὅποιος πάει νὰ οἰκοδομήσει τὸ μέλλον ἔχει δικαίωμα νὰ κρίνει τὸ παρελθόν. Καὶ ἡ Ἰστορία παίρνει νόημα καὶ ἀντικει-

μενικότητα μόνον ὅταν ἐγκατασταίνει μιὰ συνεχόμενη σχέση ἀνάμεσα στὸ παρελθὸν καὶ στὸ μέλλον, σύμφωνα μὲ τὴν παρατήρηση τοῦ Ε. Κάρρ. "Ἐτσι ἡ ἴστορία μένει ἀνοιχτή, τόσο γιὰ τὸ παρελθὸν ὅσο καὶ γιὰ τὸ μέλλον.

'Αφοῦ ἡ ἀστρονομία μπορεῖ νὰ προβλέψει τὴν κίνηση τῶν πλανητῶν, σύμφωνα μὲ τὴν θεωρία τοῦ Νιούτον, γιατὶς' ἔμεῖς νὰ μὴν μποροῦμε νὰ κάνουμε προβλέψεις μακροπρόθεσμες ; 'Αφοῦ οἱ ἀστρονόμοι προβλέπουν τις ἐκλείψεις τοῦ ἥλιου καὶ τοῦ φεγγαριοῦ γιατὶς' οἱ ἴστορικοὶ νὰ μὴν προβλέπουν τοὺς πολέμους καὶ τις ἐπαναστάσεις ; «'Απ' τὸν δρισμό του, τὸ μέλλον δὲν ἔχει εἰκόνα. Ἡ ἴστορία τοῦ δίνει τὰ μέσα νὰ τὸ σκεπτόμαστε. Σχηματίζει γιὰ τὴν φαντασία ἔναν πίνακα καταστάσεων καὶ καταστροφῶν, μιὰ πινακοθήκη πργόνων, μιὰ συλλογὴ συνταγῶν, πράξεων, ἐκφράσεων, συμπεριφορᾶς, ἀποφάσεων, ποὺ προσφέρονται στὴν ἀστάθεια καὶ στὴν ἀμφιβολία μας γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ γίνουμε», γράφει ὁ Βαλερύ.

Δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ προβλέψουμε τὰ μελλοτικὰ γεγονότα. Μπορεῖ νὰ προβλέψουμε μερικὲς γενικὲς γραμμές τους, ἀλλὰ ποτὲ ἵσως λεπτομέρειες. "Αν ἡ ἴστορία δὲν περιορίζεται νὰ διασκεδάζει μονάχα τὸ πνεῦμα εἶναι γιατὶ ἐλπίζουμε νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴν μάθηση τῶν περασμένων κάποια γνώση τοῦ μέλλοντος. Ζητώντας τὸ «γιατὶ» τῶν πραγμάτων ποὺ γίνονται φτάνουμε νὰ βροῦμε τὰ πράγματα ποὺ θὰ γίνουν, εἶπε ὁ Σταντάλ. "Ομως ἡ ἴστορία, φοβοῦμαι, δὲ μᾶς ἐπιτρέπει οὐσιαστικὰ νὰ προβλέψουμε. 'Ωστόσο, συνδυασμένη μὲ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ πνεύματος, μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ βλέπουμε καλύτερα. "Ἐτσι προλαβαίνουμε, ὡς ἔνα βαθμό, τὰ μελλοντικὰ γεγονότα. Προσπαθοῦμε νὰ τὰ κατευθύνουμε. Ν' ἀπομακρύνουμε καὶ νὰ ἔξουδετερώνουμε τοὺς κινδύνους ποὺ παρουσιάζονται γιὰ τὸ μέλλον. 'Ο μεγάλος ἀνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ καθαρὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ποίηση) δὲν εἶναι πιὰ ὁ ἀναχωρητής

πού πηγαίνει στὴν ἔρημο ή στὸ βουνὸ καὶ σκέπτεται μοναχικά. Εἶναι αὐτὸς πού, ἐπικεφαλῆς μιᾶς ὁμάδας, καταγίνεται μὲ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἄν παραδεχτοῦμε πώς κάθε λογικὴ πρόβλεψη εἶναι μόνο μιὰ προέκταση τῆς ἴστορίας, τότε τὸ κῦρος τῆς προβολῆς βασίζεται στὴν ὑπαρξη μιᾶς ἀμετάβλητης βάσης. Καὶ λέμε πώς ἔνα γεγονός εἶναι σταθερὸ ὅταν παρουσιάζεται σὲ μιὰ σταθερή σύνδεση, μέσα σὲ δεδομένα σταθερά. Ἄν ὅμως παραδεχτοῦμε τὴν ἀπόλυτη μεταβλητήτη τοῦ κόσμου — καὶ ἵδιαίτερα τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου — δηλ. ἀν παραδεχτοῦμε τὸ ρῆγμα ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ γεγονότα ποὺ σχηματίζουν τὸ μέλλον, τότε ἀπαγορεύουμε κάθε εἶδος πρόγνωση, γράφει ὁ Σορόκιν. Ἀλλ' ἀφοῦ ή ἴστορία θεωρεῖται ή μελέτη τῶν δυνάμεων ποὺ ἐνεργοῦν στὴν κοινωνία καὶ τῶν νόμων τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, εἶναι φυσικὸ ὅχι μόνο νὰ στρέφεται στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ νὰ κυττάζει ἐμπρός, τὸ μέλλον. Ἔτσι οἱ ἀνθρώποι καὶ πρὸ πάντων οἱ πολιτικοὶ θὰ μποροῦσαν εύλογα νὰ βασίσουν σ' αὐτὴν τὶς προβλέψεις τους.

Σύμφωνα ὅμως μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Β. Βούντ, κάθε νόμος πρέπει νὰ εἶναι εύρετικός, δηλαδὴ νὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προβλέπουμε. Ἡ γνώση τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῶν περιστάσεων ποὺ προκαλοῦν τὰ γεγονότα, μᾶς φτάνει πολλὲς φορές, νὰ στρέψουμε τὰ τελικὰ ἀποτελέσματά τούς σὲ ὅφελός μας. Μὲ λίγα λόγια, ή ἐπιστήμη φέρνει τὴν πρόβλεψη κ' ή πρόβλεψη τὴ δράση. Ὁ ἴστορικὸς πρέπει ν' ἀγαπᾷ τὸ παρελθόν. Ἀλλ' αὐτὸς εἶναι ἔνα σύμπτωμα νοσταλγικοῦ ρομαντισμοῦ τῶν ἡλικιωμένων ἀνθρώπων καὶ τῶν γερασμένων κοινωνιῶν, ἔνα σύμπτωμα ποὺ δείχνει πώς ἔχασαν τὴν πίστη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον. Ὁ ἴστορικὸς πρέπει νὰ βρεῖ τὸ κλειδὶ γιὰ νὰ καταλάβει τὸ παρὸν καὶ νὰ φτάσει στὸ μέλλον. Ἔτσι, ὑστερά ἀπὸ σειρὰ στοχαστικῶν ἔρευνῶν, ή ἴστορία θὰ φτάσει νὰ καθορίσει τοὺς

ὅρους τῶν μεγάλων ἀνθρώπινων γεγονότων, δηλ. τὶς ἀναγκαῖες περιστάσεις γιὰ τὴν ἐμφάνιση, τὴ διάρκεια ἢ τὴν καταστροφὴ τῶν διαφόρων μορφῶν συνδυασμοῦ τῆς σκέψης καὶ τῆς δράσης, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Ταίν¹.

‘Ο Τζῶν Στιούαρτ Μίλλ παραπονιόταν πὼς «ἀδιάχοπα ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους νὰ ἔξεταζουν τὸ παρελθὸν γιὰ νὰ κρίνουν τὸ παρόν, ἐνῶ μόνο τὸ παρὸν εἶναι ἐπιδεκτικὸ γιὰ σκέψη. Εἴναι ἔνας θησαυρὸς πλουσιώτερος ἀπ’ ὅλα τὰ μέσα ποὺ μᾶς προσφέρει τὸ παρελθὸν καὶ πολὺ πιὸ προσιτό». ’Αλλ’ οἱ ἀνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ γνωρίσουν τὸ παρὸν παρὰ μόνο μὲ ἀναδρομὴ στὸ παρελθόν. ’Ενῶ ἡ μάχη, ποὺ μέσο τῆς ἀτομα καὶ κοινωνίες πραγματοποιοῦν τὰ ίδαινια τους, ἔξελίσσεται στὸ διάστημα ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον. Μέσα ἀπὸ τοὺς σκοπούς, τὶς προβλέψεις καὶ τὰ προγράμματα ἐργασίας, τὸ μέλλον μετέχει ἀπευθείας στὴ δράση μας γιὰ τὸ παρόν. Δίνει τὴν ἀνωτερότητα τοῦ μέλλοντος σὲ προβολή, διατηρώντας ἀδιάκοπα τὴ δυσαρέσκειά μας στὸ παρὸν ποὺ πραγματοποιήθηκε. Θέληση, νοσταλγίες καὶ ἐλπίδες ὅχι μόνο δὲν ἐμποδίζουν τὴ διείσδυση τῆς γνώσης ἵσαμε τοὺς νόμους καὶ τὸ μέλλον τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὴ δυναμώνουν. Γιατὶ δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴ ζωὴ παρὰ βλέποντας πρὸς τὰ πίσω, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴ ζήσουμε πρέπει νὰ κυττάζουμε ἐμπρός, γράφει ὁ Κιρκεγκάρτ.

* * *

‘Η ώραιοποίηση τῶν ἀναμνήσεών μας εἶναι γενικὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο. ’Απὸ αὐτὸ δεκινᾶ ἢ τάση τῶν

1. Οἱ Ἑβραῖοι ἔδεναν τὴν ἴστορικὴ διενέργεια μὲ τὸ μεσσιανισμό, γιατὶ ἀπόβλεπταν στὸ μέλλον. ’Αλλ’ ἡ πρόγνωση πέρασε σήμερα ἀπὸ τοὺς προφῆτες στοὺς ἐπιστήμονες.

ἀνθρώπων νὰ δένονται περισσότερο μὲ τὸ παρελθὸν παρὰ μὲ τὸ μέλλον. Ἐκόμα καὶ στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα ἔβαζαν τὸ χρυσὸν αἰώνα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Πλάτων ἀνάπτυξε τὴν θεωρία τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῶν ὄντων καὶ τῶν κοινωνιῶν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ παράδοση, καὶ ζητοῦσε τὴν ἐπιστροφὴ στοὺς παλιοὺς τύπους τῆς φυλετικῆς ὅργάνωσης. Καὶ ὁ πρωτόγονος χριστιανισμὸς δίδασκε πώς ὁ ἀνθρωπὸς ἔπεισε ἀπὸ τὸν χαρένο πιάς γι' αὐτὸν παράδεισο στὴ θλιβερὴ ἀνθρώπινη κατάσταση. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 17ου αἰώνα, ὁ Bacon καταπολεμᾶ αὐτὴν τὴν ἴδεα τῆς μοιραίας παρακμῆς καὶ προβάλλει τὴν ἀντίληψη τῆς ἀνθρώπινης προόδου. Ἡ χρυσῆ ἐποχή, ἔγραφε, εἶναι ἐμπρός μας καὶ ὅχι πίσω μας. Ἀπὸ τότε, δλοι σχεδὸν οἱ φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες τῆς Εύρωπης ἀκολούθησαν αὐτὴν τὴν ἀποψή.

Μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἀρχῆς τῆς βιολογικῆς ἔξελιξης, ἡ ἴδεα τῆς προόδου πῆρε ἄλλη μορφή. Ἀφοῦ ὁ ἀνθρωπὸς ἔξελίχτηκε ἀπὸ χαμηλότερες βιολογικὰ μορφὲς σὲ ἀνώτερες, ἥταν λογικὸ νὰ συμπεράνουμε πώς οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες ἔχουν κι αὐτὲς ἔξελιχτεῖ, πώς οἱ κατώτερες μορφὲς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἔχουν ἐκπισθεῖ ἀπὸ τὸν κοινωνικὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἐπιβίωση, καὶ πώς, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ ἀγώνας εἶναι ἀδιάκοπος, οἱ κοινωνίες πᾶνε ἀδιάκοπα νὰ τελειοποιηθοῦν. "Οσο κι ἀν ὑπάρχουν ἀντιρρήσεις στὸν παραλληλισμὸ τῆς βιολογικῆς μὲ τὴν κοινωνικὴ ἔξελιξη, αὐτὴ ἡ ἀποψη ἔφερε τὴν κοινωνία καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἔξω ἀπὸ τὸ βασίλειο τῆς θεολογίας, ὥστε νὰ γίνουν ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. "Ετσι φτάνουμε στὸν σύγχρονο εὔρωπαϊκὸ πολιτισμό, που ὁ Σπένγκλερ ὀνομάζει φαιστικό.

Συνολικά, οἱ ἱστορικὲς γνώσεις τῶν ἀνθρώπων περιορίζονται, ὡς τὸν περασμένο αἰώνα, σὲ γεγονότα δύο ἢ τριῶν χιλιάδων χρόνων. Δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀνα-

καλύψει τὴν προϊστορία, ποὺ ἀπλώνεται σ' ἐκαντοτάδες χιλιάδες χρόνια, οὔτε τὴν ἐξέλιξη τῶν ὄντων, ποὺ βαστᾶ ἵσως μερικὰ ἑκατομμύρια αἰώνες. Ἔτσι ὁ ἀνθρωπος δὲν εἶχε πλατιὰν ἀποψή τοῦ παρελθόντος καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ἔχει προοπτικὴ γιὰ τὸ μέλλον. Ἀλλά, μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς ἐξελικτικῆς θεωρίας, ἀποδείχτηκε πώς δὲν εἶχε προόδεψε οὐσιαστικὰ ἀπὸ τότε ποὺ ἐμφανίστηκαν τὰ πρῶτα ἀνθρωποειδῆ, ἵσως πρὸ μισὸς ἑκατομμύριο χρόνια, καὶ πρὸ πάντων τὶς τελευταῖς δέκα ἡ εἴκοσι χιλιάδες χρόνια, ποὺ καλυτέρεψε τὸ κλῖμα τῆς γῆς. Οὕτερα ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἐποχὴ τῶν Πάγων. Καὶ μάλιστα οἱ δυνατότητες τῆς ἐξέλιξης του φαίνονται ἀπεριόριστες. Ἡ αἰσιόδοξη αὐτὴ ἀποψή ἔφερε, φυσικά, τὸ κήρυγμα τῆς ἐλπίδας καὶ ἐμπνέει τὴ δράση τῶν πιὸ μορφωμένων λαῶν. Πραγματικὰ ὅμως ἡ κοινωνικὴ πρόοδος γίνεται σὲ κύματα, εἶναι διαλεκτική, γιατὶ βρίσκει τὴν ἀντίδραση τῆς κοινωνικῆς συνήθειας καὶ τοῦ ἀτόμου, δηλ. τοῦ «παλιοῦ ἀγριανθρωπού μέσα σ' ἓναν καινούριο πολιτισμό», σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση ἐνὸς Ἀμερικανοῦ κοινωνιολόγου.

Τὸ μέλλον μπῆκε στὸ πλαίσιο τῶν οἰκονομικῶν ἀπασχολήσεων, τουλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ προγραμματισμοῦ. Καὶ φαίνεται πώς μποροῦμε ὅλοένα νὰ τὸ ἐξουσιάσουμε. Αὐτὸς γίνεται μὲ τὴν προβολὴ στὸ μέλλον τῶν ἐξελικτικῶν καμπυλῶν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος. Ἀλλὰ παρουσιάζει πάντα ἀμφιβολίες. Τὸ μέλλον γίνεται ἀντικείμενο τῆς γνώσης μας ὅταν παύει νὰ εἶναι πρόβλεψη καὶ γίνει ἀντικείμενο τῆς ἱστορίας. Ἔτσι παρουσιάζεται μιὰ ἀδιάκοπη διαλεκτική: Ἡ οἰκονομικὴ ἔννοια κατασκευάζεται — καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κατασκευαστεῖ ἀλλοιῶς — ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἱστορία. Αὐτὴ εἶναι λοιπὸν ἡ ἀφετηρία καὶ τὸ τέρμα τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, γράφει ὁ Jean Lhomme στὸ βιβλίο του «Οἰκονομία καὶ Ἰστορία». Ἀλλ' ἡ οἰκονομική στοιχείωση της ιστορίας έχει πάντα τούτην την αρχήν, την αρχή της οἰκονομικής θεωρίας.

μικὴ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς σπανιότητας τῶν ἀγαθῶν καὶ δὲ θὰ ἔχει πιὸ λόγο νὰ ὑπάρχει, ὅταν ἡ ἀνθρωπότητα φτάσει στὴν ἐποχὴ τῆς ἀφθονίας. Σ' αὐτὸ συμφωνεῖ κι ὁ διασημότερος ἀπὸ τοὺς σύγχρονους οἰκονομολόγους, ὁ Κέϋνς¹.

‘Η πρόβλεψη προσπαθεῖ νὰ ὀλοκληρώσει τὴν οἰκονομικὴ δράση στὸ μέλλον, ποὺ ὅμως μᾶς μένει ἄγνωστο. ‘Η οἰκονομικὴ δράση προϋποθέτει πρόγνωση. “Ἐνα κέντρο προγράμματίζει νὰ ἐκτελέσει πράξεις κλιμακωμένες στὸ μελλοντικὸ χρόνο. Πρέπει ὅχι μόνο νὰ προβλέψει ἀλλὰ καὶ νὰ διαλέξει ἀνάμεσα στὶς διάφορες δυνατές στρατηγικές. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ξεπεράσει τὴν ἀπλῆ «προβολή», ποὺ θὰ ἔβλεπε στὸ μέλλον τὴν ἐπανάληψη μόνο τοῦ παρελθόντος, γιὰ νὰ φτάσει στὴν «ἔξερεύνηση» τοῦ μέλλοντος. ‘Η προβολὴ φτάνει, συνήθως, στὰ μικροπρόθεσμα προγράμματα, ὅπως τὰ συνηθισμένα πεντάχρονα, ἐνῶ ἡ ἔξερεύνηση χρειάζεται γιὰ τὰ μακροπρόθεσμα, π.χ. εἰκοσάχρονα. Ζητεῖ δηλαδὴ νὰ προβλέψει τὰ μελλούμενα, νὰ ὀλοκληρωθεῖ στὸ μελλοντικὸ χρόνο.

‘Ο χρόνος τοῦ παρελθόντος εἶναι ἀναμφισβήτητα κτῆμα τῆς ἴστορίας, ὅλων τῶν ἴστοριῶν. Σ' αὐτὸν ἀναφέρονται ὅλες μας οἱ γνώσεις καὶ ὅλη μας ἡ πεῖρα εἶναι ἴστορική. ”Ετσι μᾶς φέρνει πρῶτα

1. Στὶς «Οἰκονομικὲς Δυνατότητες γιὰ τὰ ἐγγόνια μας», γράφει : Σᾶς βλέπω λοιπὸν ἐλεύθερους νὰ ξαναγυρίσετε στὶς θρησκευτικὲς ἀρχές, στὶς ἀπὸ παράδοση ἀρετές, στὶς πιὸ βέβαιες καὶ ἀσφαλεῖς : πῶς ἡ τσιγγουνιά εἶναι ἐλάττωμα, ἡ τοκογλυφία ἔγκλημα, πῶς ἡ φιλοχρηματία εἶναι μισητή, πῶς ὅσοι περπατοῦν πιὸ ἀδολα στὸ μονοπάτι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀληθινῆς σοφίας εἶναι αὐτοὶ ποὺ σκέπτονται τὸ λιγότερο τὸ αὔριο. Θὰ δώσουμε πάλι μεγαλύτερη ἀξία στοὺς σκοποὺς παρὰ στὰ μέσα καὶ θὰ προτιμοῦμε τὸ καλὸ ἀπ' τὸ χρήσιμο. Θὰ τιμοῦμε ὅσους μποροῦν νὰ μᾶς διδάξουν καὶ νὰ εὐχαριστοῦνται τὴν ὥρα καὶ τὴ μέρα μὲ ἀρετή, τοὺς χαρούμενους ἀνθρώπους, ποὺ εἶναι ἴκανοι ν' ἀπολάψουν τὰ πράγματα ἀμεσα, τὸν ἀγριόχρινο ποὺ δὲν κουράζεται, οὕτε ὑφαίνει.

κάποιαν ἀνεση, ἀφοῦ δὲ ίστορικὸς ξέρει πῶς ἡ μοῖρα ἀποφάσισε ἀνάμεσα σὲ πολλὰ περιστατικὰ ποὺ μποροῦσαν νὰ συμβοῦν. "Επειτα δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε καμιὰν ἐπίδραση στὸ παρελθόν αὐτό. Εἶναι ἀλήθεια πῶς πολλοὶ ίστορικοὶ ἢ πολιτικοὶ προσπαθοῦν νὰ μᾶς τὸ παρουσιάσουν σὲ κάποιαν ἀποψη πιὸ σύμφωνη μὲ τὶς προτιμήσεις τους. 'Αλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δὲν ἀφορᾷ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ μόνο τὴν γνώση ποὺ ἔχουμε γι' αὐτό.

Ο χρόνος τοῦ μέλλοντος ἐμφανίζεται ἀντίθετος ἀπὸ τὴν ίστορία. «"Αν εἶναι ἀλήθεια ποὺ γεννιόμαστε μέσα στὴν ίστορία, πεθαίνουμε ἔξω ἀπὸ αὐτὴν»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΦΟΡΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΡΗΣΗΣ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΟΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΑΣ

έγραφε ὁ Albert Camus. Γι' αὐτὸν τὸ χρόνο πολλὲς ἔρμηνεῖς εἶναι δυνατές, ἀν καὶ δὲν ἔχουμε πάντα τὸ δικαίωμα ἐκλογῆς ἀνάμεσά τους. 'Αντίθετα ὅμως ἀπὸ τὸν περασμένο χρόνο, ὁ μελλοντικὸς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δράση μας, μᾶς ἀνήκει, τουλάχιστον σὲ μερικοὺς τομεῖς. 'Η πίστη μας αὐτὴ στὴ δυνατότητα νὰ ἐπέμβουμε γιὰ νὰ δρίσουμε τί θὰ γίνει ἔχει συνέπεια ὅχι μόνο τὴν πρόβλεψη ἀλλὰ καὶ τὴ δράση σ' αὐτοὺς τοὺς τομεῖς. 'Αντὶ τῆς ὑποταγῆς μας, πιστεύουμε στὴ δυνατότητα νὰ ὑποτάξουμε τὸ μέλλον, ὡς σ' ἓνα τουλάχιστο βαθμό. Καὶ νὰ κάνουμε τὴ μελλοντικὴν ίστορία λογικευμένη, συμμορφωμένη δηλαδὴ μὲ τὴ δική μας τὴ λογική. «Εἴμαστε βουτημένοι στὸ παρόν. Γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε ὅμως πρέπει νὰ γνωρίζουμε καλὰ τὸ παρελθόν, ποὺ τὸ δημιούργησε, καὶ τὸ μέλλον, ποὺ ξεπηδᾶ ἀπὸ αὐτὸν», γράφει ὁ Γιάσπερς.

'Η ίστορία μᾶς δίνει τὸ συναίσθημα τῆς διάρκειας, κάποιας συνέχειας τῶν πολιτισμῶν, μὲ μιὰ λέξη τῆς ἀνθρώπινης αἰωνιότητας. 'Η λογική δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ μένει ἀδιάφορη σ' αὐτή. "Οπως οἱ ἀνθρωποι δημιούργησαν τὴν οὐτοπία, γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν πεζότητα καὶ τὶς συμφορὲς τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἔτσι δημιούργησαν καὶ τὴν οὐχρονία (ὅρο ποὺ ἐφεύρε ὁ Ρενουβιὲ) γιὰ νὰ προσδιορίσουν τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς

ίστορίας, ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι λογικά. Ἐπιστήμη αὐτεξούσια, παιχνίδι τοῦ πνεύματος, βοήθεια ποὺ φέρνει μιὰ λογικευόμενη φαντασία στὶς φιλοσοφικὲς ἐπιδιώξεις καὶ πρὸ πάντων μαρτυρία τῆς ἐλευθερίας μας στὴν ίστορία. Γιὰ τοὺς θεολόγους τῆς οὐχρονίας ἡ ίστορία εἶναι ἡ βεβαίωση, ἡ λεπτομερειακὴ ἐξέλιξη ἐνὸς σχέδιου ποὺ γνώριζαν ἀπὸ πρῶτα. "Ετσι νομίζουν πῶς ἡ ίστορία παίρνει ἔνα νόημα. Οἱ «οὐχρονιστὲς» καταγίνονται πρὸ πάντων μὲ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα. "Ισως αὐτὰ που μᾶς φαίνονται λάθη τους εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ αὔριο, γιατὶ αὐτὴ εἶναι πιὸ λογικὴ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ δὲν περιορίζονται μόνο σὲ μικροπρόθεσμες προβλέψεις, κάνουν καὶ μακροχρόνιες (large scale forecast). Καὶ ὁ Μανχάϊμ, στὸ βιβλίο του «Ἀνθρωπὸς καὶ Κοινωνία», ὑπόστηρίζει πῶς δὲν ὑπάρχει ἐκλογὴ ἀνάμεσα στὸν προγραμματισμὸν καὶ στὸν μὴ προγραμματισμὸν, ἀλλὰ μόνον ἀνάμεσα στὸν καλὸ καὶ στὸν κακὸ προγραμματισμό. "Ομως ἡ σκέψη μὲ μακροπρόθεσμο τέρμα εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὶς προβλέψεις στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ τὶς τεχνικὲς πραγματοποιήσεις. Γι' αὐτὸ παρατηροῦμε μιὰν ἐπιβράδυνση τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν σχετικὰ μὲ τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες, σὲ δὲ τι ἀφορᾶ τὴν ἀνάλυση τοῦ μέλλοντος. "Επειτα ἡ μελέτη τῶν «πηγῶν» στὴν ίστορία ἐμπόδισε τοὺς ιστορικοὺς ἀπὸ τὴν πρόβλεψη.

Τὸ πάραχον σήμερα διάφοροι ὄργανισμοὶ ποὺ καταγίνονται μὲ τὴν πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος. Στὶς Η.Π. τῆς Ἀμερικῆς, τὸ Ἰνστιτοῦ Hudson δημοσίευσε τὶς πρῶτες του μελέτες γιὰ τὴν παγκόσμια κατάσταση τὸ 2.000, δηλ. μετὰ γενιά¹. Καὶ ἴδρυθηκε ἐφέτος στὴ

1. Οἱ μελετητὲς μάζεψαν σειρὰ ἀπὸ χρονολογικὲς στατιστικὲς καὶ προσπαθοῦν νὰ καθορίσουν ταυτόχρονα τὶς καμπύλες τῶν τάσεων καὶ τὶς παρεκβολὲς τῶν πιθανῶν ἀναπτύξεων. Χρησιμοποίησαν ἐναν καινούργιο συνδυασμὸν ίστορίας καὶ στατιστικῆς γιὰ νὰ μᾶς δώσουν μερικὰ θαυμάσια σκίτσα τοῦ μέλλοντος. Οἱ προβλέψεις τους δὲν γίνονται γραμμικὰ ἀλλὰ σὲ ἥμικύ-

Middletown (Connecticut) τὸ Ἰνστιτοῦτο γιὰ τὸ μέλλον, μὲ σκοπὸ νὰ χρησιμεύει στὴν ἐκτίμηση τῶν μελλοντικῶν συνεπειῶν τῶν σημερινῶν ἀποφάσεων, γιὰ νὰ ἔρευνήσει τὴν ἀνάπτυξη τῶν μακροπρόθεσμων τάσεων καὶ γιὰ νὰ βρεῖ ποιὲς διακυμάνσεις μπορεῖ νὰ δοθοῦν σ' αὐτές τὶς τάσεις. Εἰδικώτερα τὸ Ἰνστιτοῦτο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ μελετήσει τὶς μεθόδους τῆς κοινωνικῆς τεχνολογίας γιὰ τὸ μέλλον, τὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξη τῶν πόλεων, τῶν συγκοινωνιῶν, τῶν βιομηχανιῶν, τῶν ὑπανάπτυξτων χωρῶν κτλ. Ἀνάλογη κεντρικὴ ὑπηρεσία ὑπάρχει καὶ στὴν ΕΣΣΔ, μὲ διευθυντὴ τὸν Ἰγκόρ Μπεστούγιεφ Λαδᾶ, ποὺ δημοσίευσε ἐνδιαφέρουσες μελέτες, ὅπου ἔξετάζει τὶς κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνέπειες τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς προόδου¹. Στὴ Γαλλία ὑπάρχει ἡ ὀργάνωση «Μελλούμενα» (Futuribles), μὲ πρόεδρο τὸν Bertrand de Jouvenel, ποὺ δημοσίευει μελέτες γιὰ τὸ μέλλον. Στὴν Ἰταλία ἴδρυθηκε τὸ 1967 ἡ ὁμάδα Futuribile, ἀπ' τὸν Π. Φερράρο, πρόεδρο τοῦ Ἰνστιτοῦτου τῆς Ἐφαρμοσμένης Οἰκονομικῆς "Ἐρευνας". Ἰνστιτοῦτα γιὰ τὴν πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος ὑπάρχουν ἀκόμα στὴ Γερμανία (Institut für Systemforschung) τῆς Χάϊντελμπεργκ, καὶ στὴν Αὐστρία (Institut für Zukunftfragen) τῆς Βιέννης. Στὴ Μεγ. Βρεταννία ὁ κρατικὸς Ὀργανισμὸς 'Ἐρευνῶν διαθέτει μιὰν Ἐπιτροπὴν Προβλέψεως γιὰ τὰ τριάντα ἔρχόμενα χρόνια. Καὶ ἡ Ὁλλανδία ἴδρυσε τὸ 1965 τὴν «Ομάδα ἔργασίας γιὰ τὸ 2.000». Τέλος τὸ Εύρωπαϊκὸ "Ιδρυμα Πολιτισμοῦ ἀνάλαβε ἐνα σύνολο ἔρευνῶν γιὰ τὸ 2.000 στὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση,

κλιο πιθανοτήτων, μὲ ἀνώτατα καὶ κατώτατα τὰ δυνατὰ ἐπιτεύγματα, ὅπως τὰ ἐκθέτουν οἱ X. Κὰν καὶ I. Βίενερ.

1. Στὴ Ρωσία, ἡ ἐπιστημονικὴ πρόβλεψη ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὴν τσαρικὴ ἀκόμα ἐποχὴ μὲ σειρὰ πρωτοπόρων ἐπιστημόνων, ὅπως ὁ Δ. Μεντέλεγεφ, ποὺ πρόβλεψε τὴν ὑπαρξη ἀγνωστῶν τότε χημικῶν στοιχείων, σύμφωνα μὲ τὴν καμπύλη τῶν ἀτομικῶν βαρῶν, ποὺ ἀνακάλυψε.

στὸ ρόλο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν τὴν ἐποχὴ τῆς τεχνολογίας, στὴ δημιουργία ἐνὸς πλαισίου ζωῆς στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν ἀγροτικὴ νεολαία τοῦ 2.000. Στὸ "Οσλο" ἔγινε πέρυσι τὸ πρῶτο διεθνὲς συνέδριο τῶν «μελλοντολόγων». Τέλος, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κρατικοὺς ὄργανισμούς, καὶ μεγάλες ἐπιχειρήσεις ἔχουν εἰδικὲς ὑπηρεσίες γιὰ νὰ πληροφορηθοῦν πῶς θὰ εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἔργομενῆς γενιᾶς, γιὰ νὰ φροντίσουν ἔγκαιρα νὰ ικανοποιήσουν τὰ πιθανὰ γοῦστα τῶν ἐγγονιῶν τοὺς¹.

Βλέπουμε πὼς πολλοὶ ὄργανισμοὶ ὅριζουν χρόνο τῶν ἔρευνῶν τους τὸ 2.000. Αὐτὸς θὰ εἶναι βέβαια, ἀπὸ καθαρὰ χρονολογικὴ ἀποψη, μιὰ χρονιὰ σὰν τὶς ἄλλες. Αλλὰ τότε, δηλ. περίπου μετὰ 30 χρόνια, ἀρχίζει ὁ καινούριος αἰώνας καὶ οἱ ἀνθρωποι θέλουν νὰ ξέρουν τὶ μᾶς περιμένει, καὶ πρὸ πάντων οἱ νέοι, ἀφοῦ σ' αὐτὸν τὸν αἰώνα θὰ περάσουν τὴ ζωὴ τους. Μὲ τὴν πρόβλεψη ἀποφεύγεται, σὲ μεγάλο βαθμό, τὸ τυχαῖο, τὸ ἀναπάντεχο. Μπορεῖ νὰ γίνουν λάθη. Αὐτὸς ὅμως εἶναι προτιμότερο ἀπ' τὸ νὰ προχωροῦμε στὰ τυφλά. Αφοῦ, ὅπως παρατήρησε κι ὁ Μπερτιάγεφ, ἡ ἱστορία μᾶς παρουσιάζεται, ὡς σήμερα, σὰν μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀποτυχίες. Καὶ πραγματικὰ τίποτε δὲν πραγματοποιήθηκε σύμφωνα μὲ τὶς ἐλπίδες μας. Οὔτε τὸ Κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὔτε ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, οὔτε ἡ Θεοκρατία τοῦ Βυζαντίου ἢ τοῦ Μεσαίωνα, οὔτε ἡ Ἀναγέννηση, οὔτε ἡ Μεταρρύθμιση, οὔτε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, μὲ τὸ μεγάλο τῆς σύνθημα: ἐλευθερία, ἴσοτητα, ἀδελφοσύνη, οὔτε οἱ Δημοκρατίες τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰώνα, οὔτε ὁ Κομμουνισμός, ὃν καὶ οἱ ἀνθρωποι ἀφιέρωσαν τὴ δημιουργικὴ τους ἐνέργεια καὶ ὑπόφεραν τόσες θυσίες.

2. Ἡ Τζένεραλ Ἐλέκτρικ, ἡ I.B.M., ἡ Φόρδ καὶ ἡ Τζένεραλ Μότορς ξοδεύουν κάθε χρόνο περίπου 200 ἑκατ. δολλάρια γι' αὐτὸς τὸ σκοπό.

Έκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν οἰκονομική, ἡ πρόβλεψη ἀπλώθηκε καὶ στὸν κοινωνικὸν τομέα. Περικλείνει τὴν δημογραφικὴν πρόβλεψη, δηλ. τὰ θέματα τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν ἔθνικὴν πρόβλεψη, ποὺ ἀφορᾶ τὴν γλώσσα, τὰ ἔθιμα, τὶς κοινωνικὲς σχέσεις κ.τ.λ., τὴν ἀνθρωπολογικὴν πρόβλεψη, ποὺ δὲν καταγίνεται μόνο μὲ τὴν φυσικὴν διάπλαση ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ψυχικὲς ἴδιότητες τοῦ μελλοντικοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὄργανωση τῶν κοινωνιῶν, τὴν ἀστυφιλία καὶ τὴν πολεοδομία, τὴν δημόσιαν ὑγεία, τὴν δημόσιαν ἐκπαίδευσην, καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς προόδου στὴν κοινωνία τοῦ μέλλοντος. Ἐκτὸς δὲν μποροῦμε νὰ προβλέψουμε τὶς ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, ἀλλοιοῖς δὲ θὰ ἥταν ἀνακαλύψεις. Οἱ προβλέψεις μὲ χαρακτήρα ἐπιστημονικο-τεχνικό, κοινωνικο-οἰκονομικό, πολιτικο-στρατιωτικό, παρουσιάζουν διαφορὰ ἀπὸ τὶς προβλέψεις φυσικῶν γεγονότων (ἐκλείψεις, μετεωρολογικὲς παρατηρήσεις κ.τ.λ.), καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς καθαρὰ τεχνικὲς προβλέψεις (π.χ. νέοι τύποι ἀεροπλάνων). ἔχουν ὅμως ἀμεση σχέση μὲ τὴν κοινωνικὴν πρόβλεψη. Ἐλλ' ἡ πρόβλεψη αὐτὴ διαφέρει βασικὰ ἀπ' τὸν προγραμματισμὸν καὶ τὴν σχεδιοποίησην, διό τι δὲν ἀποβλέπουν στὸ μέλλον. Ἡ προβλεπτικὴ μέθοδος ὀνομάστηκε «δελφικὴ» ἀπ' τὸν Ὁλάφ Χέλμερ.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ J.-J. Servan-Schreiber, στὸ βιβλίο του «Ἡ Ἀμερικανικὴ πρόκληση». Γι' αὐτόν, μέλη τῆς μεταβιομηχανικῆς κοινωνίας θὰ εἶναι οἱ πιὸ προοδευμένες τεχνικὰ χῶρες: οἱ Ἡν. Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, ἡ Ἰαπωνία, ὁ Καναδᾶς καὶ ἡ Σουηδία. Θὰ ἔρχονται κατόπιν οἱ προχωρημένες βιομηχανικὰ κοινωνίες: Δυτικὴ Εὐρώπη, Σοβιετικὴ Ἔνωση, Ἰσραὴλ, Ἀνατολικὴ Γερμανία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Αὐστραλία καὶ Νέα Ζηλανδία. Ἡ Κίνα, ἡ Ἰνδία, ὅλη σχεδὸν ἡ Νότια Ἀμερική, τὸ σύνολο τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου καὶ ἡ Μαύρη Ἀφρική δὲ θὰ ἔχουν ἀκόμα φτάσει στὴ βιομηχανικὴ φάση. «Τὴν μεταβι-

μηχανική κοινωνία θὰ χαρακτηρίζει ή ἐλευθερία του ἀνθρώπου μπρὸς σὲ ἔξαναγκασμούς, φυσικούς, οἰκονομικούς καὶ βιολογικούς, ή κατάργηση τῶν ἀποστάσεων κ.τ.λ. 'Η κοινωνία αὐτὴ θὰ εἶναι πιὸ εὔτυχισμένη; Δὲν τὸ ξέρουμε. Εἶναι ὅμως βέβαιο πώς θὰ παρουσιάζει τὴν πρωτοπορία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ποὺ θὰ μᾶς ὑποτάξει». 'Η ψυχαγωγία θὰ ἔχει μελλοντικὰ μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ τὴν ἐργασία, γιατὶ θ' ἀπασχολεῖ τὶς περισσότερες ώρες καὶ μέρες του ἀνθρώπου, μὲ τὸν περιορισμὸν του χρόνου ἐργασίας, μὲ τὶς κοινωνικὲς συντάξεις καὶ τὸ μάκραιμα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς¹.

'Εκτὸς ὅμως ἀπ' τὸν οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν τομέα, ὑπάρχουν συγγραφεῖς ποὺ κάνουν προβλέψεις καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴν ἐξέλιξη. "Ετσι ὁ δραματιστὴς Νίτσε πρόβλεψε πώς ἡ ἀρχὴ του 20οῦ αἰώνα θὰ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων πολέμων. Κι ἀκόμα, στὸ περίφημο βιβλίο του «Δημοκρατία στὴν 'Αμερική», ποὺ τυπώθηκε τὸ 1835, ὕστερα ἀπὸ ἓνα ταξίδι του σ' αὐτὴν τὴν χώρα, ὁ 'Αλ. ντὲ Τοκβίλ γράφει προφητικά: «'Ὑπάρχουν σήμερα δυὸς μεγάλα ἔθνη στὸν κόσμο, ποὺ ἄρχισαν ἀπὸ διαφορετικὰ σημεῖα ἀλλὰ μοιάζουν νὰ ἔχουν τὸν ̄διο στόχο. 'Αναφέρομαι στοὺς Ρώσους καὶ στοὺς 'Αμερικανούς. Κ' οἱ δυὸς ἀναπτύχθηκαν ἀπαρατήρητα, κ' ἐνῶ ἡ προσοχὴ του κόσμου κατευθυνόταν ἀλλοῦ, ἔφτασαν στὴν πρώτη γραμμὴ ἀνάμεσα στὰ ἔθνη. 'Ο κόσμος πληροφορήθηκε τὴν ὕπαρξή τους καὶ τὸ μεγαλεῖο τους σχεδὸν ταυτόχρονα. "Όλα τὰ ἔθνη μοιάζουν νὰ πραγματοποίησαν τὰ φυσικά τους ὅρια καὶ δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ διατηρήσουν αὐτὴ τὴ δύναμή τους. 'Αλλ' ἡ 'Αμερικὴ καὶ ἡ Ρωσία βρίσκονται ἀκόμα στὸ στάδιο τῆς

1. Τὸ Hudson Institute ὑπολόγισε πώς τὸ 2000 θὰ ὑπάρχουν 147 μέρες ἐργάσιμες καὶ 218 μέρες ἀργίας. "Ἐγιναν ἀκόμα καὶ ὑπολογισμοὶ τῶν ἀθλητικῶν ρεκόρ. 'Ὑπολόγισαν γιὰ τὸ δρόμο τῶν 100 μέτρων 9" 7/10, γιὰ τὴν ἀρσηνικὴν 660 × 77, γιὰ τὸ ἄλμα σὲ ὕψος 2.40 («Ισβέστια», 1 Σεπτεμβρίου 1967).

ἀνάπτυξης. "Ολοι οι ἄλλοι ἔχουν σταματήσει ἢ ἔξακο-
λουθοῦν νὰ προχωροῦν μὲ ἔξαιρετικὴ δυσκολία. Μόνο
τὰ δυὸς αὐτὰ κράτη προχωροῦν μὲ ὄνεση καὶ ταχύτητα
σὲ μιὰ τροχιά, ὅπου δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ τὸ τέρμα.
‘Ο Ἀμερικανὸς ἀγωνίζεται ἐνάντια στὰ ἐμπόδια ποὺ ἡ
φύση ἔβαλε μπρός του. ’Αντίπαλοι τοῦ Ρώσου εἶναι
οἱ ἄνθρωποι. ‘Ο πρῶτος πολεμᾶ τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν
πρωτόγονη ζωὴ, ὁ δεύτερος τὸν πολιτισμὸν μὲ ὅλα του
τὰ ὄπλα...’ ‘Ο Ἀγγλοαμερικανὸς βασίζεται στὰ προ-
σωπικά του συμφέροντα γιὰ νὰ ἐκπληρώνει τοὺς σκο-
πούς του κι ἀφήνει ἐλεύθερη καὶ ἀχαλίνωτη τὴν δύναμη
καὶ τὸν κοινωνικὴ ἔξουσία σ’ ἓνα στιβαρὸ χέρι. Τὸ
ὅλην τὴν κοινωνικὴ ἔξουσία σ’ ἓνα στιβαρὸ χέρι. Τὸ
κύριο ὄργανο τοῦ πρώτου εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ τοῦ
δεύτερου ἡ δουλεία. ‘Η ἀφετηρία τους εἶναι διαφορετικὴ
κ’ οἱ τροχιές τους δὲν εἶναι οἱ ίδιες. Κι ὅμως ὁ καθένας
τους μοιάζει προορισμένος ἀπ’ τὸ Θεὸν ν’ ἀλλάξει τὴν
μοῖρα τῆς μισῆς ὑδρογείου’).

‘Ο Τόυνμπη παρατηρεῖ πώς τὸ σύνολο τοῦ κατοι-
κημένου κόσμου ἔγινε μιὰ καὶ μόνη μεγάλη κοινωνία.
‘Αν καὶ αὐτὸς εἶναι ἔργο τῆς δυτικῆς χριστιανωσύνης,
ἡ παγκόσμια ὑπεροχή, ποὺ ἀνήκει τώρα στὴ Δύση,
ἀσφαλῶς δὲ θὰ διατηρηθεῖ. Σ’ ἓναν ἐνωμένο κόσμο, οἱ
δέκα ὄχτὼ ὄχι δυτικοὶ πολιτισμοί, οἱ περισσότεροι πεθα-
μένοι πιά, θὰ ξαναβροῦν βέβαια τὴν ἐπιρροή τους. Στὸ
διάβα τῶν γενιῶν καὶ τῶν αἰώνων, τὸ δυτικὸ στοιχεῖο
θὰ σπρωχτεῖ προοδευτικὰ σὲ μιὰ ταπεινὴ θέση. Σ’ αὐτὸς
συμφωνεῖ κ’ ἔνας ἄλλος συγγραφέας, ὁ Tibor Mende,
ποὺ ἔγραψε ἓνα βιβλίο πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ μέλλον-
τος, ὅπου δίνει τὴν πρώτη θέση ὄχι πιὰ στὴν Εὐρώπη
καὶ στὴν Ἀμερική, ἀλλὰ στὰ κράτη τῆς Ἀσίας (Ματιὲς
στὴν αὔριανὴ Ἰστορία). Μπορεῖ ὁ Σπένγκλερ νὰ ὑποστη-
ρίζει πώς πρῶτος αὐτὸς ἔκανε ἴστορικὰ προγνωστικὰ
μὲ τὴ βεβαιότητα ἐνὸς ἀστρονόμου καὶ πρόβλεψε τὴν
παρακμὴ τῆς Δύσης. ’Αλλὰ σήμερα, ὄχι μόνο τὰ παι-

διὰ τῆς Εὐρώπης (Η. Π. Ἀμερικῆς, Καναδᾶς, Νότια Ἀμερική, Αὐστραλία) ἀλλὰ καὶ οἱ παλιοὶ πολιτισμοὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὸν εὐρωπαϊκό, ἐνῶ οἱ πρωτόγονοι πολιτισμοὶ σβήνουν μπρὸς σ' αὐτόν. Ἡ κρίση ποὺ παρουσιάζεται στὸ δυτικὸ πολιτισμὸ εἶναι γιὰ νὰ ἔτοιμάσει ἔναν καινούριο, ἔνα διεθνικὸ πολιτισμό. Ἄλλ' αὐτὸς δὲ θὰ ὠφελήσει μόνο τοὺς Λευκούς, ἀλλ' ὅλους τοὺς λαούς. Σήμερα τὸ τρίτο μόνο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ Λευκούς. Οἱ ἄλλοι εἶναι λαοὶ χρωματιστοί, ποὺ παρουσιάζουν πολὺ μεγαλύτερη αὔξηση πληθυσμοῦ ἀπὸ τοὺς Λευκούς, σὲ τρόπο ποὺ ἡ ἀναλογία αὐτὴ γρήγορα θ' ἀλλάξει σὲ διφελός τους.

Τέλος παρατηροῦμε τὴν τάση γιὰ τὴν ἀναζήτηση τοῦ μέλλοντος ἀκόμα στὴ λογοτεχνία καὶ στὴν τέχνη. Τὰ μυθιστορήματα ἐπιστημονικῆς φαντασίας γιὰ τὸ μέλλον (science-fiction), τραβοῦν σήμερα τοὺς ἀναγνῶστες ὅσο τὰ ἴστορια καὶ μυθιστορήματα τοὺς ἐνδιέφερον τὸν περασμένο αἰώνα. Γιατὶ οἱ διηγήσεις τοῦ 'Ι. Βέρν, ποὺ θεωροῦνταν παραμύθια, ξεπεράστηκαν τὸν περασμένο αἰώνα ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς πραγματοποίησεις, ποὺ ἀφοροῦν τὸ μέλλον. Κι ἀκόμα ὁ φουτουρισμός, ἀν καὶ δὲν ἐπικράτησε, ἀνοιξε καινούριες ἀπόψεις στὶς εἰκαστικὲς πρὸ πάντων τέχνες, ποὺ πᾶνε ν' ἀνακαλύψουν καὶ νὰ ἵκανοποιήσουν τὴ μελλοντικὴ αἰσθητικὴ τοῦ κοινοῦ, ἐνῶ ἐγκαταλείψανε πιὰ τὰ ἴστορια καὶ θέματα, ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν κλασικὴ ἐποχή. Γιατί, ὅταν κουραζόμαστε ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς ἀξίες, στρεφόμαστε στὴν ἴδεολογία ποὺ τὶς ἀρνιέται.

'Απὸ τὰ πιὸ παλιὰ χρόνια, οἱ ἀνθρώποι πάσχισαν ν' ἀντικρύσουν τὸ αὔριο. Αὐτὴ ἡ ἔγνοια ἔγινε πιὸ ἀναγκαία ἀπὸ ἄλλοτε, ἐξ αἰτίας τῆς ταχύτητας τῆς ἀλλαγῆς. "Ἐνα ἀμάξι ποὺ τρέχει πιὸ γρήγορα χρειάζεται πιὸ

δυνατούς προβολεῖς, συνήθιζε νὰ λέει ὁ Ἰδρυτὴς τοῦ κινήματος γιὰ τὴν ἔξερεύνηση τοῦ μέλλοντος Γάλλος φιλόσοφος Γκ. Μπερζέ. Ἐλλὰ πρόκειται λιγότερο γιὰ τὴν προφητεία τοῦ μέλλοντος παρὰ γιὰ τὴν προετοιμασία ἐνὸς μέλλοντος ἐπιθυμητοῦ. Αὕτη ἡ διάκριση δρίστηκε σαφέστερα στὶς Η.Π. τῆς Ἀμερικῆς ἀπ' τὸν καθηγητὴν Dubos καὶ τὸν Δρα Ozbekhan, ποὺ ἀντιθέτουν τὸ ἐπιθυμητὸ μέλλον (willing future) στὸ λογικὸ μέλλον (logical future).

Η μελλοντικὴ πρόβλεψη δὲν μπορεῖ νὰ μὴ θέσει τῶν κρατῶν, ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν καὶ ἀπὸ τὴν καλυτέρεψη τοῦ περίγυρου, πρέπει νὰ ἐπιδιώξει τὴν κατασκευὴ μιᾶς μελλοντικῆς κοινωνίας, ποὺ θ' ἀνταποκρίνεται στὰ κοινὰ ἴδαινια. Πρόκειται ὁ ἀνθρωπος νὰ περάσει ἀπὸ τὴν ἔξουσία τῶν πραγμάτων στὴν τελειοποίηση τῶν ὅντων. Αὕτο δὲ γίνει μὲ τὴ δουλειά, στὶς καινούριες συνθῆκες ποὺ δημιουργεῖ ὁ αὐτοματισμός. Ἐλλὰ κάνουν λάθος νὰ νομίζουν, πρὸ πάντων στὶς Η.Π. τῆς Ἀμερικῆς, πῶς μιὰ οἰκονομία πιὸ προχωρημένη θὰ φέρει *ipso facto* μιὰ κοινωνία πιὸ προοδευμένη. Ὁ διάλογος ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν γῆθικὴ ἀρχισε. Χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια καὶ μεγάλη ἐλευθερία ἔκφρασης. Ὁ διλοκληρωτικὸς προγραμματισμὸς ξεχνᾶ πῶς, ἀν εἶναι εύκολο νὰ συγκεντρώνει τὴν ἔξουσία στὸ κέντρο, τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ συγκεντρώσει ὅλες τὶς γνώσεις καὶ γνῶμες, ποὺ βρίσκονται σκορπισμένες σὲ πολλὰ μυαλὰ ἀτόμων καὶ ποὺ θὰ χρειαζόταν ἡ συμβολὴ τους γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἔξασκήσει σωστὰ τὴ συγκεντρωμένη ἔξουσία. Ἐλλωστε ἔνα ἀπὸ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς θεωρίας ποὺ ἔθεσε ὁ Σπινόζα, στὴν ἐποχή τοῦ ἀκόμα, εἶναι ἡ ἀδυναμία νὰ γνωρίσουμε καὶ νὰ ἐλέγξουμε ἔκεινο ποὺ οἱ ἄλλοι σκέπτονται. Ὁρίζει τὴν «τυραννία» σὰν ἀπόπειρα νὰ πραγματοποιήσει τὸ ἀδύνατο καὶ ν' ἀσκήσει τὴν ἔξουσία ἔκεῖ ὅπου αὐτὸς

δὲν εἶναι δυνατόν. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ βάλει κανεὶς στὸ πλαίσιο ἐνὸς σχεδίου, ὅτι εἶναι μηχανικό, ἀλλ’ ὅχι ὅτι ἀνήκει στὴ ζωὴ καὶ στὸ πνεῦμα. “Ομως ἡ φαντασία, μαγιὰ τῆς μνήμης, πλάθει τὸ παρελθόν γιὰ νὰ ξεπετάξει ἀπὸ αὐτὸν τὸ μέλλον. Ἡ φύση, χαρίζοντας στὸν ἄνθρωπο τὸ προνόμιο τῆς φαντασίας, τοῦ ἔδωσε τὴν ἐλπίδα.

Οἱ Ἀρχαιοι εξέταζαν γιὰ τὴν πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος τὸ πέταγμα τῶν πουλιῶν ἢ τὰ σπλάχνα τῶν οἰρῶν σφαγίων. Ἡ Πυθία σήμερα ἐργάζεται μὲν ἡλεκτρονικοὺς ἐγκεφάλους καὶ μὲν μαθηματικὲς ἐξισώσεις. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι προφητική. Ἀλλ’ ἡ ἀκρίβεια τῶν προβλέψεων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια τῆς ἐπιστήμης. Μόνο τὰ μαθηματικὰ δίνουν στὶς ἐπιστῆμες, ποὺ βασίζονται σ’ αὐτά, τὴν σχεδὸν ἀπόλυτη ἀσφάλεια, ὅπως στὴν ἀστρονομία. Δυστυχῶς οἱ πολιτικὲς ἐπιστῆμες — καὶ μαζί τους ἡ ιστορία — δὲν εἶναι ἀκριβεῖς καὶ εἶναι γεμάτες ἀβεβαιότητα. Ξέρουν πολὺ λίγο τὴν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη καὶ δὲν μποροῦν νὰ μᾶς δείξουν μὲν ἀληθοφάνεια τὴ μελλοντική της ἀνάπτυξη. Δεμένες στὸ παρελθόν δὲ φαίνονται ίκανὲς νὰ κυττάξουν τὸ μέλλον. Δὲν μποροῦμε νὰ προβλέψουμε τὸ μέλλον μὲν βεβαιότητα, γιατὶ διστάζουμε μπρὸς στὶς πολλὲς δυνατότητες ποὺ μοιράζονται τὶς πιθανότητές του. Ἀλλ’ ὁ Κὸντ θεστηρίζει πώς τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἶναι ἐπιδεκτικὰ ἐπιστημονικῆς πρόβλεψης, ὅπως ὅλα τ’ ἄλλα φαινόμενα, μέσα ὅμως σὲ δρισμένα ὅρια ἀκρίβειας, ὅσο καὶ ἀν παρουσιάζουν μεγαλύτερη ἐπιπλοκή.

Ἡ ἐξερεύνηση τοῦ μέλλοντος τῆς σκέψης δὲν εἶναι ἕνα πλάνο ἢ ἕνα σχέδιο, ἀλλὰ πρῶτα ἀπ’ ὅλα ἕνας βηματισμὸς τῆς σκέψης, ποὺ κάνει τὸν ίσολογισμὸν τοῦ τὶ μπορεῖ νὰ γίνει σὲ δρισμένα χρόνια, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ προσαρμοστεῖ στὸ μέλλον ποὺ τὸν περιμένει. Τὸ οὐσιαστικό της χαρακτηριστικὸν εἶναι πώς θεωρεῖ τὸ

άνθρωπινο ὃν σὰν τὸν κοινὸν συντελεστὴν ὅλων τῶν προβλέψεων. Χωρὶς νὰ εἴμαστε οὐτοπιστές, μποροῦμε νὰ προβλέψουμε τὸν ἔρχομό μᾶς κοινωνίας, ποὺ ξεπετιέται μέσα ἀπὸ τὴν σημερινή, ἀλλὰ ποὺ ἔξαιτίας τῶν ἀντιθέσεών της, ἀκολουθώντας τοὺς νόμους τοῦ ιστορικοῦ γίγνεσθαι, θὰ καταλήξει σὲ μιὰν ἐνότητα δίχως ταξικούς ἀνταγωνισμούς. Αὐτὸς εἶναι τὸ μέλλον, ποὺ σὰ συνέπειαν τού θὰ εἴχε τὸ ὅτι ἡ σχεδιασμένη, παραγωγὴ θὰ ἔξαφάνιζε ἀπὸ τὴν ζωὴν τὴν τύχην, διπλας παρουσιάζεται ὡς σήμερα στὴν ιστορία, σὰν πολύμορφη αἰτία ἀτυχημάτων καὶ ἐπεισοδίων, ἔγραφε ὁ Α. Λαμπριόλα στὰ *(Δοκίμια)* του. Εἰδικώτερα κάθε ἄνθρωπος δράσης θέλει νὰ πλαταίνει τὸ πεδίο τῶν προβλέψεών του, ποὺ αὐτὲς μόνον τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ δράσει ἀποτελεσματικά.

’Αλλ’ ἀν ὁ ἄνθρωπος μποροῦσε νὰ τὰ προβλέψει ὅλα, ἡ ζωὴ θὰ ἔχανε ἵσως τὴν χάρη, της. Γιατί ἀν κατορθώναμε νὰ προαπεικονίσουμε τὸ μέλλον, θὰ μᾶς χρειαζόταν τόση ἔξυπνόδα, τόση θέληση, τόση δράση; ’Ωστόσο οἱ ἐπιθυμίες μας, οἱ συλλογισμοί μας, τὰ δάκρυά μας καὶ οἱ γνώσεις μας εἶναι ὅλα κίνητρα στὴν ἔξέλιξη τῆς κοινωνίας. ’Αλλ’ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ τὰ προσαρμόσουμε σ’ ἓνα σχέδιο, σ’ ἓνα πρόγραμμα, ποὺ θὰ εἶναι σύμφωνο μὲ τὸ ρεῦμα τῆς ιστορίας. Τότε, ἵσως, θὰ μπορέσουμε νὰ διαψεύσουμε τὰ λόγια τοῦ Μπίσμαρκ στὸ Ράϊχσταγ (16 Ἀπριλίου 1869): Μερικοὶ κάνουν τὸ λάθος νὰ βάζουν μπροστὰ τοὺς δεῖχτες τοῦ ρωλογιοῦ τους... Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ κάνουμε τὴν ιστορία: ’Οφείλουμε νὰ περιμένουμε νὰ γίνεται μόνη της.

Οἱ ἄνθρωποι ὥστόσο δὲ θέλουν νὰ ὑποταχθοῦν στὴν τύχη τους. ”Οπως ὁ Προμηθέας προσπάθησε νὰ κάνει κάτι καλύτερο ἀπ’ τὸν Δία, ἔτσι κ’ οἱ τεχνικοὶ τοῦ μέλλοντος θέλουν νὰ κάνουν κάτι καλύτερο ἀπ’ τὸ Θεό. ’Αντίθετα μὲ τὰ ἐνθουσιαστικὰ ἐγκώμια τοῦ ‘Ησιόδου γιὰ τὸν παλιὸν καλὸν καιρό, ὁ Αἰσχύλος βάζει στὸ στόμα

τοῦ Προμηθέα τὰ παρὰ κάτω λόγια: «"Αλλοτες οἱ
ἄνθρωποι ἔβλεπαν, ἀλλ' ἔβλεπαν κακά, ἀκουαν μὰ δὲν
καταλάβαιναν». Αύτοὶ ὅμως θέλουν σήμερα νὰ κατα-
λαβαίνουν, νὰ προβλέπουν καὶ νὰ ἐνεργοῦν. Νομίζουν
τοὺς ἔαυτούς τους καινούργιους Προμηθεῖς, ποὺ ἔκλεψαν
τὴ φωτιὰ ἀπὸ τοὺς θεούς, καὶ γι' αὐτὸ θαρροῦν πὼς
βαστοῦν κάτι τὸ θεϊκό, χωρὶς νὰ νοιάζονται γιὰ τὸν
ἐκδικητικὸ ἀετό, ποὺ τοὺς περιμένει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ